

Monika Jurkowska
Uniwersytet w Białymstoku

FUNKCJE CYTATÓW BIBLIJNYCH W TEKŚCIE *GDZIE JEST MOJA OJCZYZNA? WSPOMNIENIA EDWARDA MAŁŁKA*

Pierwszym i zasadniczym spostrzeżeniem, ale nie zaskoczeniem, jakie powstało pod wpływem lektury książki *Gdzie jest moja ojczyzna? Wspomnienia* Edwarda Małłki jest niewątpliwie fakt, że obok nielicznych przywołań z literatury pięknej, między innymi Mickiewicza czy Asnyka, obok przywołań z pism Marcina Lutra i pieśni z *Kantyczki Mazurskiej (Pruskiej)* z 1905 roku, czy dokumentów historycznych, cytaty biblijne stanowią dominującą część odniesień, która niejako nadaje rytm i porządek pamiętnikowi autora.

Na początku przedstawię kilka ogólnych spostrzeżeń wynikających z badań nad wspomnieniami pod kątem przywoływanych cytatów z *Biblii*. Podejmując się analizy warstwy językowej i tematycznej przywoływanych cytatów, zauważamy archaiczne brzmienie wyrażen i fraz przywoływanych we *Wspomnieniach*, które wynika z faktu, że źródłem przywołań jest wczesne tłumaczenie Biblii, najbardziej zbliżone do *Biblii Gdańskiej* z roku 1632, przygotowanej wspólnie przez kalwinistów i braci czeskich. Jest to jedno z najpopularniejszych polskich tłumaczeń protestanckich, główny przekład używany przez polskich ewangelików do roku 1975, czyli do wydania *Biblii Warszawskiej*. Wskazuje to niewątpliwie na wierność doktrynie protestanckiej na poziomie przekładu *Pisma Świętego*, którym się posługuje.

Przyczyn braku pełnej spójności pomiędzy oryginałem a przywołaniem cytatu może być wiele. Z jednej strony Małłek mógł posługiwać się jakimś pośrednim tłumaczeniem, dokonany z uwzględnieniem *Biblii Gdańskiej*, z drugiej, cytaty mogły być przywoływane z pamięci. Świadczyłoby to o przywiązaniu i codziennej praktyce korzystania z tej książki, a także o odcytaniu autora wersetami *Biblii*. Możemy tu w ramach przykładu przywołać fragment *Księgi Mateusza* 16, 18, który w *Biblii Gdańskiej* wybrzmiewa następująco: „A Ja ci też powiadam, żeś ty jest Piotr; a na tej opoce zbuduję kościół mój, a bramy piekielne nie przemogą go”¹, a u Małłki brzmi:

¹ Wszystkie cytaty z *Biblii Gdańskiej* z: <http://biblia-online.pl/Biblia/ListakSiag/Gdanska>.

„Tyś jest Piotr na tej opoce zbuduję kościół mój, a bramy nie przemogą go”². Podobnie fragment z Mt 24,20 brzmiący w *Biblii Gdańskiej*: „Przetoż módlcie się, aby nie było uciekanie wasze w zimie, albo w sabat”, u Małłka zaś: „Módlcie się, aby to nie było w zimie”³. Wspomnijmy jeszcze *Prolog Księgi Jana* w *Biblii Gdańskiej*: „Na początku było Słowo, a ono Słowo było u Boga, a Bogiem było ono słowo”, który u Małłka przybiera kształt następujący: „Albowiem na początku było Słowo, a Bogiem było ono Słowo”⁴.

Najczęściej Edward Małłek cytuje *Nowy Testament*, choć zdarzają się również przywołania ze *Starego Testamentu*: z *1 Księgi Mojżeszowej*, *Księgi Izajasza* oraz *Księgi Psalmów*. Z *Nowego Testamentu* najczęściej cytuje ewangelie w tym szczególnie *Księgę Mateusza*, *Dzieje Apostolskie* i listy św. Pawła: najczęściej *List do Rzymian*. Jest to niewątpliwie związane z ciągłym dążeniem Małłka do ukazania soteriologicznego oblicza *Biblii*.

Są to niejednokrotnie bardzo drobne niuanse językowe, które mają jednak znacznie we fragmentach o charakterze polemicznym i postyllach. Czasami, szczególnie we wspomnianych powyżej przypadkach, odwołuje się do tłumaczenia katolickiego dla wskazania właśnie niuansów translatorskich. Ułatwieniem jednak niewątpliwie są zamieszczone sigła do poszczególnych fragmentów *Biblii*, które umożliwią sprawdzenie poprawności. Warto również zwrócić uwagę, że dla wskazania rangi problemu, który jest podejmowany niejednokrotnie, autor wzmacnia autorytet przywoływanego cytatu poprzez wskazanie sigła występowania we wszystkich ewangeliiach synoptycznych⁵.

Autor ma też swoje ulubione cytaty, które przywołuje parokrotnie na kartach swoich *Wspomnień*. Z jednej strony są to cytaty będące przedmiotem polemiki z katolicyzmem, z drugiej, wskazujące na kluczowe zasady życia chrześcijańskiego, na przykład: „Miłujcie bliźniego swego, jak siebie samego”⁶, „Miłujcie nieprzyjaciół swoich”⁷, „Gdy się modlisz, wejdź do komórki i tam się módl”⁸. I w zależności od kontekstu mają one charakter pouczeń zachęcających do życia tymi zasadami bądź pouczeń mających charakter nagan, piętnujących zachowania niezgodne z etyką chrześcijańską.

Podejmując szczegółową analizę nad relacją między wspomnieniami a przywoływanymi przez pastora cytatami biblijnymi, należy stwierdzić, że zasadniczą funkcją, jaką pełnią cytaty biblijne jest funkcja b u d o w a n i a a u t o r y t e t u, który jest

² E. Małłek, *Gdzie jest moja Ojczyzna? Wspomnienia*, opr. i wstęp J. Ławski, przedślowie ks. D. Zuber, Białystok – Elk 2016, s. 91.

³ Tamże, s. 273.

⁴ Tamże, dz. cyt., s. 79.

⁵ Zob. tamże, s. 93.

⁶ Tamże, s. 200.

⁷ M.in. tamże, s. 69, 200.

⁸ M.in. tamże, s. 124, 287.

przywoływany w trzech relacjach: *Biblia* – moralność, *Biblia* – społeczeństwo, *Biblia* – kultura. Takie wskazanie funkcji podstawowej ma zasadnicze znaczenie ze względu na tytułowe pytanie: gdzie jest moja ojczyzna, które już w motcie z *Listu do Filipian*: „Skoro stracimy ziemską ojczyznę, mamy jeszcze Ojczyznę w niebie zgotowaną przez Jezusa Chrystusa, Pana i Zbawiciela naszego”⁹ wskazuje ścieżkę interpretacyjną opartą na ścisłej relacji paralel między historią zbawienia zawartą w *Biblii* a historią konkretnego człowieka, społeczeństwa czy grypy religijnej.

Relacja między *Biblią* a sumieniem autora opiera się zasadniczo na kwestii postępowania zgodnie z normami etyki chrześcijańskiej. Wskazują na to wspomnienia Edwarda Małłka z pobytu w 64-tym Pułku Piechoty w Grudziądzu:

Jeśli wyzyskałem dziewczynę, to niestety, muszę się uznać za grzesznika. I jako taki stoję przed moim sędzią, Jezusem Chrystusem, w podobnej sytuacji, w jakiej znalazła się Maria Magdalena. „Święci” Faryzeusze krzyczą: „Ukamienować ją” – Jezus milczy, patyczkiem pisze coś na piasku..., wreszcie powiada: „Kto z was jest bez grzechu” (dodać by należało bez grzechu seksualnego) – „niech pierwszy rzuci kamieniem”. Ani jeden nie znalazł się, by rzucić kamieniem. Bo kto jest bez grzechu? „Nie ma ani jednego” – czytamy w Piśmie Świętym – List do rzymian 3,10. Jezus nie potępił Magdaleny – Ewangelia wg św. Jana 8,5. Dlatego i ja mam nadzieję, że i moją słabość nie potępi. Bywało bowiem, że dziewczynki towarzyszyły nam na ćwiczeniach, aby w przerwach poromansować, nawet jechały z nami na manewry¹⁰.

Małłek stara się tu usprawiedliwić, poszukuje biblijnych analogii do własnej sytuacji. Możemy w tym fragmencie, będącym formą komentarza biblijnego, zauważyć charakterystyczną dla Małłka skłonność do kompilacji fraz biblijnych wpisanych w parafrazę przypowieści o jawno grzesznicy.

Słowa *Biblii* pełnią również swoją fundamentalną funkcję we wspomnieniach pastora: okazują się modlitwą w trudnej sytuacji życiowej, między innymi, gdy Małkowie tracą sklep:

Nasza totalna klęska! Straciliśmy wszystko i te dwa tysiące złotych, darowizny od Ojczulka. Zaledwie pół roku cieszyliśmy się powodzeniem naszego sklepu. To przeszkadzało naszym wrogom i czynili wszystko, aby nas zniszczyć. Tym razem zadali nam cios we wszystkie nasze wnętrzości, „Panie ratuj nas, bo ginimy” – wołaliśmy do Boga, podobnie, jak uczniowie Jezusa, gdy ich łódź groziło zatonięcie. Wrogowie cieszyli się z naszego upadku w imię Boga rzymsko-katolickiego¹¹.

W chwilach radości modli się wersetami *Księgi Psalmów*, gdy chociażby udaje się mu uratować z topieli:

Osobiście bardzo przeżywałem tę tragedię. Rozmyślałem o tym, jak niezbadane są wyroki boskie. Jak nieumiejętność i słabość Bóg może obrócić w moc i umiejętność. „Panie Boże!

⁹ Tamże, dz. cyt., s. 59.

¹⁰ Tamże, s. 205.

¹¹ Tamże, s. 260.

Podniosłeś z otchłani duszę moją” Ps 30,4. Już psalmista tak śpiewał, a teraz ja z głębi serca wyznaję, że tylko Pan Bóg wyrwał mnie od niechybnej śmierci¹².

Za pomocą słów z *Ewangelii według św. Mateusza* tłumaczy swoją osobistą tragedię związaną ze śmiercią syna i ciężką chorobą żony:

Przeprowadzka wypadła w zimę. Stało się to, wbrew przestrodze Słowa Bożego: „Módlcie się, aby to nie było w zimie” – Mt 24,20 I rzeczywiście, przeprowadzka w takiej porze nie wyszła nam na zdrowie. Budynek szkolny, szczególnie mieszkanie nauczyciela, stojące od jakiegoś czasu puste, był tak wychłodzony, że żadne palenie w piecu nie dawało przytulnego poczucia¹³.

Zatem, jak wskazują powyższe cytaty, Słowo Boże jest nie tylko papierkiem lakmusowym codziennych czynów, ale wyrazem troski i radości płynącej z codziennie budowanej relacji Bóg – człowiek.

Przywołując funkcję egzemplifikacyjną Małłek wprowadza własne życie w wymiar porządku metafizycznego. Ten porządek metafizyczny – porządek soteriologiczny ma również swoje odzwierciedlenie w patrzeniu przez pryzmat Biblii na życie społeczne, na co wskazują słowa Jarosława Ławskiego:

Była to wspólnota obywateli państwa pruskiego, wiernych poddanych królów pruskich, a potem władz niemieckich. Wspólnota gorliwa pobożnych protestantów, którzy jednak językowo i kulturalnie pozostali w orbicie kultury polskiej¹⁴.

Dotyczy to przede wszystkim dramatycznych wydarzeń związanych z doświadczeniem agresji ludzkiej, która uwalnia się automatycznie, gdy ludzie wchodzą w rolę żołnierzy:

Powstał tumult, wrzawa, krzyk, istna wojna. Dowódcy, oficerowie krzyczą: „Koniec ćwiczeń!” Nikt ich nie słyszy. Bojownicy powoli ostygli i walka ustała. Ale kilku rannych odtransportowano do lekarza. Czy można się dziwić, że na prawdziwej wojnie jeden drugiego żga bez namysłu? Tam słowa Jezusa: „Miłujcie bliźniego swego, jak siebie samego”, „Miłujcie nieprzyjaciół swoich” – zagłuszone bywają hukami armat, grzechotem karabinów maszynowych, dziś dodatkowo warkotem samolotów. Taka jest logika wojny¹⁵.

Trzecią, bardzo ważną grupę cytatów stanowią te, które analizuje Małłek, aby wykazać błędy doktrynalne Kościoła katolickiego. Nie są to nowe argumenty. Odrzucenie kultu świętych, Maryi, figur i obrazów, części modlitw – to tematy podejmowane od wydarzenia Reformacji¹⁶. Cytaty stanowią potwierdzenie doktryny protestanckiej. Autor, przywołując cytaty z *Biblii* w tym kontekście, opatruje je swoimi uwagami analitycznymi, interpretacyjnymi i oceniającymi:

¹² Tamże, s. 276.

¹³ Także, s. 273.

¹⁴ J. Ławski, *Tęsknota za Ojczyzną. Mazurska odyseja Edwarda Małka*, w: E. Małłek, *Gdzie jest moja Ojczyzna? Wspomnienia*, dz. cyt., s. 15.

¹⁵ E. Małłek, *Gdzie jest moja Ojczyzna? Wspomnienia*, dz. cyt., s. 200.

¹⁶ Zob. m.in. tamże, s. 91-97, 122-124, 246, 408.

Dla katolika nie zawsze ważne są nawet słowa samego Jezusa Chrystusa, który powiedział: „Panu Bogu samemu pokłon oddawaj i tylko Jemu będziesz służył” – Mt 4, 10. Praktyki te, kult „Matki Bożej”, kult świętych, kult obrazów i figur był nam – Mazurom – obcy, wprost pogański, a co najmniej niezgodny z Pismem Świętym. Nie mogliśmy zrozumieć, jak można pod figurą kłaniać się lub zdejmować nakrycie głowy. Albo zbierać się pod figurą i zmwiać „rózańiec”, na który składały się modlitwa *Ojcze nasz*, modlitwa do „Matki Bożej” – *Zdrowaś Maryjo* i wyznanie wiary, wypowiedzane kilkakrotnie w kółko. I to uważaliśmy za pogańskie, bo Jezus powiedział” „Modląc się, nie mówcie wiele, jak poganie; albowiem mniemają, że w wielomówstwie swoim będą wysłuchani. Nie bądźcie do nich podobni.” „Ale ty, gdy się modlisz, wejdź do izdebki swojej, a zawarłszy drzwi, módl się do Ojca swego w skrytości; a Ojciec twój, który widzi w skrytości, odda Tobie jawnie” – Mt 6, 6-8¹⁷.

W kontekście kulturowym cytaty, na które najczęściej powołuje się Małłek, dotyczące między innymi miłości bliźniego (również te pojawiające się w różnego typu parafrazach), pokazują, iż życie w harmonii z *Biblią*, poszukiwanie w niej analogii życia współczesnego pokolenia wyznawców Chrystusa stanowi codzienną praktykę życia religijnego Mazurów-protestantów:

Rodzice moi, jak i wszyscy ewangelicy Prus Wschodnich, gruntuwali swoją wiarę jedynie na Piśmie Świętym, czytając gorliwie Biblię oraz oparte na niej księgi kazalne oraz *Kancjonał* z pieśniami na każdą okoliczność życia ludzkiego¹⁸.

Edward Małłek poszukuje odpowiedzi na ontologiczne pytanie o swoje miejsce w przestrzeni państwowej i kulturowej Polski, zaznacza autonomiczność i prawo do godności i równego traktowania, wpisując swoje życie i działanie w życie i działanie Jezusa opisane na kartach ewangelii. Utożsamia swój los z losem Chrystusa. Definicja łacińskiego wyrazu *citare* „poruszyć, przyzwać, pozwać do sądu jako świadka lub poręczyciela” dobitnie oddaje funkcję autorytetu Biblii jaką stara się jej nadać pastor Małłek. Znajduje w niej pokrzepienie, ale i usprawiedliwienie własnych grzechów. Rozdarty między potrzebą akceptacji i autonomii znajduje odpowiedzi w Piśmie Świętym na swoje dylematy. Za pomocą cytatów z Biblii poucza, zawstydzają, strofuje swoich czytelników, ale i dokonuje apologii własnej wiary i z zaciętością polemizuje z katolicką doktryną wiary.

Bibliografia

- *Biblia Gdańska* z: <http://biblia-online.pl/Biblia/ListakSiag/Gdanska>.
- E. Małłek, *Gdzie jest moja Ojczyzna? Wspomnienia*, opr. i wstęp J. Ławski, przedślowie ks. D. Zuber, Białystok – Ełk 2016.
- J. Ławski, *Tęsknota za Ojczyzną. Mazurska odyseja Edwarda Małka*, w: E. Małłek, *Gdzie jest moja Ojczyzna? Wspomnienia*, opr. i wstęp J. Ławski, przedślowie ks. D. Zuber, Białystok – Ełk 2016.

¹⁷ Tamże, s. 124.

¹⁸ Tamże, s. 87.

- A. Sakson, *Mazurzy – społeczność pogranicza*, Poznań 1990.
- K. Urban, *Luteranie i metodyści na Mazurach 1945–1957. Wybór materiałów*, Kraków 2000.

Monika Jurkowska
The University of Białystok

**FUNCTIONS OF BIBLICAL QUOTES IN *WHERE IS MY HOMELAND? MEMOIRS*
BY EDWARD MAŁŁEK**

Summary

The author deals with numerous biblical quotations in the text of pastor Edward Małłek's book *Where is My Homeland? Memoirs* (Białystok – Elk 2016). According to preliminary research, pastor Małłek used the text of The Bible consciously, treating it as the supreme authority not only in matters of faith, but also in relation to social life, politics, and human relations. The researcher concludes: „Taking into account the detailed analysis of the relationship between the memoirs and the quotes cited by the pastor, it must be stated that the essential function of biblical quotations is the function of building authority, which is invoked in three relationships: *The Bible* – morality, *The Bible* – society, *The Bible* – culture. This indication of the basic function is essential because of the title question: where is my homeland, which indicates – already in the motto from the *Epistle to the Philippians*: „If we lose our earthly homeland, we have another homeland in heaven prepared by Jesus Christ, our Lord and Savior” – an interpretation path based on a close parallel between the history of salvation presented by The Bible and the history of a particular human, society, or religious group.”

Keywords: The Bible, Protestants, Edward Małłek, polemics, postil.